

Inger Schoonderbeek:

“Jow, vi taler stadig dialekt!”

– om sprogbrug og sprogholdninger i Salling

I starten af februar 1995 kom jeg som udvekslingsstuderende til Århus for at udarbejde en specialeafhandling om sprogbrug og sprogholdninger i Jebjerg sogn, Salling. Kort efter ankomsten til Århus blev jeg introduceret på Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning, og hele foråret igennem var jeg gæst på instituttet. I sommer afleverede jeg specialet som afslutning på fem års studier i Nordisk Sprog- og Litteraturvidenskab ved Amsterdams Universitet.

Specialeemnet var bestemt af min, men dog især min mors særlige tilknytning til Jebjerg. Hun kom i 1946 til Danmark som feriebarndom (via Red Barnet) og kom til at bo hos en meget rar familie på en gård i Nannerup lige uden for Jebjerg by. Allerede ved dette første besøg i Danmark, der varede ca. et halvt år, lærte min mor at tale dansk – eller rettere det sallingmål, som familien brugte til daglig. Siden rejste hun næsten hver sommerferie til Jebjerg – og endnu senere har hele vor familie nydt mange gode ferieophold heroppe!

Det første dansk, jeg hørte og lærte at forstå, var altså sallingmålet (jeg har aldrig lært at *tale* det!), og i lang tid troede jeg, at det var ‘dansk’. Først da jeg begyndte at følge med i fjernsynet osv., fandt jeg ud af, at familiens dansk egentlig var en jysk dialekt.

Mit speciale starter med en oversigt over og diskussion om de forskellige danske sprogvarianter og holdninger til sprog. På baggrund heraf ønsker jeg selv at belyse

- hvilket sprog man benytter i Jebjerg til daglig (med ‘sprog’ mener jeg en af sprogvarianterne *dialekt*, *regionalsprog* (eller jyskfarvet rigsdansk) og *rigsdansk*)
- hvilken holdning man har til sit sprog, og hvordan denne har indflydelse på den sprogvariant, man bruger til daglig.

Jeg har kontaktet 40 af Jebjergs beboere i en alder fra 14 til 90, fordelt på fire aldersgrupper (-30, 31-55, 56-70 og 70-), hver med lige mange mænd og kvinder. Gruppeinddelingen skal belyse, i hvor høj grad alderen er afgørende for en persons valg af sprogvariant og holdning til de forskellige sprogvarianter. Køn og social klasse har ikke været inddraget i undersøgelsen.

Som første led i undersøgelsen bad jeg mine meddelere fortælle om Jebjerg skole, hvor de fleste havde gået, samt om deres barndom, fritidsbeskæftigelse, interesser og lidt om deres forhold til sprog. Derefter blev de bedt om at læse en rigsdansk tekst højt: et stykke af afsnittet "Det daglige arbejde" fra Jens Ejsings bog *Sö'en hāj vi æ mø't i Salling*.¹ Nogle meddelere, som jeg havde en stærk fornemmelse af talte mere rigsdanskpræget end de plejede at gøre, blev bedt om også at læse den rigsdanske tekst på dialekt! Jeg blev meget forbavset over, at de fleste kunne klare en sådan oplæsning uden alt for store problemer. Både samtalen og oplæsningen blev optaget på kassettebånd, som jeg analyserede senere.

Som andet led i undersøgelsen blev meddelerne bedt om at udfylde et spørgeskema. Spørgsmålene handlede først og fremmest om deres egen sprogbrug (fx hvilken sprogvariant de bruger til daglig, til familie, og om de nogle gange bruger en anden sprogvariant i visse situationer, et såkaldt 'sprogskifte'). Andre spørgsmål skulle belyse deres holdning til de forskellige sprogvarianter (bl.a. blev de bedt om at forholde sig til nogle udtalelser som fx: "københavnsk lyder bedre end sallingmål", eller: "jeg føler mig bedre tilpas, når jeg taler dialekt").

Ud fra båndoptagelserne var det nu mit mål at beskrive, hvor den enkelte meddelers sprog befandt sig på en 'skala' fra dialekt over jyskfarvet rigsdansk til rigsdansk. Til brug ved denne analyse havde jeg udvalgt en række hyppigt anvendte træk, hvorved sallingdialekten skiller sig ud fra rigsmålet.² Anvendte meddeleren fx foransat artikel (*æ hus*) i stedet for efterhængt artikel (*huset*), blev der givet kryds i kolon-

¹ Se Jens Ejsing og Viggo Sørensen: "Om Salling og sallingmål" i *Ord & Sag* 13 (1993) s. 28-45.

² Som forbillede tjente et tilsvarende skema anvendt i Karen Margrethe Pedersen: *Dialekt - regionalsprog - rigssprog - en analyse af børns skolesprog* Institut for grænserregionsforskning (Aabenraa 1977).

Jebjerg skole. Dette foto brugte jeg som udgangspunkt i samtalerne med mine meddele-
re. Alle kunne fortælle noget om skolen: dels ligger den centralt i Jebjerg lige over for
kirken, dels havde de fleste af meddelerne selv gået der.

nen for dialekttræk – ellers i den tilsvarende for rigsmålstræk. Ud fra
hvor mange kryds meddelerne har i dialekt- hhv. rigsdanskkolonnen,
har jeg vurderet deres sprog som enten dialekt, jyskfarvet rigsdansk
eller rigsdansk.

Oplæsningen har jeg ikke analyseret på samme måde, da den blot
skulle belyse forskellen mellem den tekstfrie (og nogenlunde sponta-
ne) samtale og den tekstbundne (og derfor sandsynligvis mere rigs-
danskprægede) oplæsning. I de 13 tilfælde, hvor en meddeler blev bedt
om også at læse den rigsdanske tekst højt på dialekt, har jeg haft mulig-
hed for at konstatere, hvorvidt det oplæste stemmer overens med
Ejsings sallingmål.

Mit spørgeskema bygger delvis på Magda Nybergs tilsvarende fra
en undersøgelse af dialektens stilling i skolen (set ud fra bl.a. børnenes
synspunkt).³

³ Magda Nyberg: "Findes der dialektbarrierer i Danmark? (2). Rapport om et rund-
spørge blandt 531 skoleelever" i *Danske Folkemål* 22 (1979) s. 69-130.

Analysen af de optagne samtaler viser, at de fleste ældre meddelere fra Jebjerg taler dialekt eller et dialektpræget sprog. De fleste unge meddelere taler et mere rigsdanskpræget sprog, men mod min forventning kan kun en enkelt vurderes som rent rigsdansktalende.

Aldersgrupperne opfører sig dog langt fra homogent. Således taler to meddelere i den ældste meddelergruppe et meget blandet sprog (præget af rigsdansk), mens omvendt én meddeler fra den yngste gruppe taler dialekt. Hun kommer fra en familie, der bruger dialekten til daglig, og hun taler bevidst dialekt på kontoret, hvor hun arbejder, fordi hun mener, at kollegerne bør lære at forstå hendes 'rigtige sprog'. Hun føler, at hun ville miste noget af sin identitet, hvis hun opgav at tale dialekt. Når hun skal tale med en fra hovedkontoret, tilpasser hun dog sit sprog, så at det også forstås af de fremmede derinde.

De to midterste aldersgrupper udviser et meget blandet sprog. Her forekommer både dialekttalende, regionalsprogtalende og rigsdansktalende personer. Hos dem finder man det samme sproglige træk snart i rigsdansk, snart i dialektal udgave, og mange af dem skifter netop sprog, når de taler til en ikke-dialekttalende som mig. Et godt eksempel på sprogsifte ses hos en ca. 50-årig meddeler: jeg havde i forvejen hørt, at hun plejede at tale dialekt, men hvad jeg hørte under interviewet, var et meget kunstigt, rigsdansklignende sprog. Først da jeg gjorde hende opmærksom på, at jeg havde opholdt mig meget i Jebjerg og godt kunne *forstå* dialekten, skiftede hun til et mere dialektpræget sprog og begyndte fx at sige *a* om sig selv.

Spørgeskemaet indeholder også spørgsmål om meddelerens opfattelse af egen sprogbrug. På forhånd havde jeg ventet, at de fleste ville mene, de talte et mere rigsdanskpræget sprog, end de faktisk gjorde. Men de fleste vurderede faktisk deres eget sprog som dialekt eller som regionalsprog – og sjældent som rigsdansk.

De fleste meddeleres vurdering af eget sprog stemmer overens med min ovennævnte analyse. Kun 12 meddelere har en anden opfattelse af deres sprog end den, jeg er kommet frem til på grundlag af de udvalgte sprogtræk. Blandt de 12 mener de fleste, at de taler et sprog tættere på dialekten end det, de faktisk anvendte under samtalen. Man kan konkludere, at mange af meddelerne er ret bevidste om det sprog, de benytter sig af.

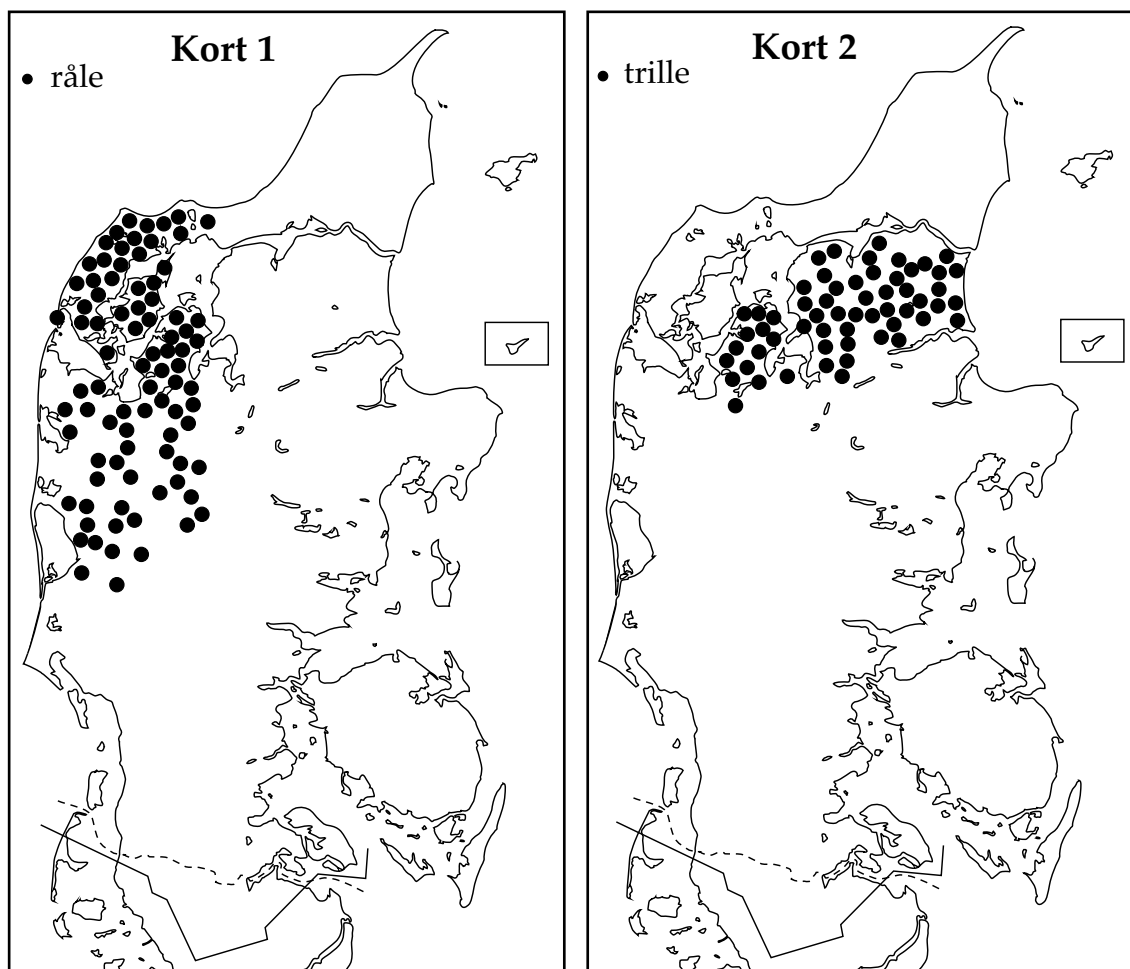
Mht. sprogskifte tyder spørgeskemaet på, at mange tilpasser deres sprog efter den aktuelle samtalepartner. Hvis han eller hun fx bruger *a*, vil meddeleren i reglen også selv anvende dialekt.

Meddelernes svar viser i øvrigt, at holdningen til dialekt er positiv – også blandt dem, der ikke selv taler dialekt. Om man finder dialekten smuk eller ej, spiller ikke den store rolle. Afgørende for manges brug af dialekten er derimod, at de opfatter den som del af deres sallingiske identitet. Forældre argumenterer ofte med, at de kan give deres børn noget ekstra ved at bruge dialekten som hjemmesprog. Den almindelige opfattelse såvel blandt dialekttalende som ikke-dialekttalende er, at dialekterne er ved at forsvinde: det er synd, men det er nok blevet for sent at gøre noget ved det.

Det har været meget lærerigt og interessant at udføre et sprogligt feltarbejde om den jyske dialekt, der forbinder mit sproglige studium i Holland med min personlige tilknytning til Jebjerg.

Undersøgelsen og specialeskrivningen har ført til et forlænget ophold som statsstipendiat her i Århus. Jeg får hermed mulighed for at følge arbejdet med Jysk Ordbog, samtidig med at jeg tager hul på et projekt om sallingmålets – altså den egentlige dialekts – ordforråd.

Projektet skal belyse, i hvor høj grad dette ordforråd er særegent for sallingmålet, og hvilke af de nærliggende egne sallingmålet ellers i glosemæssig henseende slutter sig nærmest til. De mange besvarelser af Jysk Ordbogs spørgelister giver – sammen med ordbogens øvrige samlinger – et godt grundlag for denne undersøgelse.

Hvad ordforrådet angår, er Salling-dialekten snart i overensstemmelse med nabo-dialekterne mod vest, snart med dem mod øst. Verbet *råle* (= græde voldsomt) er et eksempel på det første (se kort 1); substantivet *trille* (= 'pølse' af kartet uld) et eksempel på det sidste (se kort 2). Begge kort bygger på besvarelserne af Jysk Ordbogs spørgeliste D (udsendt 1. gang 1955).